

فرهنگ عامه مردم تنکابن

همراه با اضافات

جهانگیر عباسی (داناى علمى)

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

سرشناسه	: دانای علمی، جهانگیر (عباس)، ۱۳۳۶
عنوان و نام پدیدآور	: فرهنگ عامه مردم تنکابن همراه با اضافات / جهانگیر (عباس) دانای علمی
مشخصات نشر	: تهران، آرون، ۱۴۰۱
مشخصات ظاهری	: ۶۱۶ ص.
شابک	: ۴ - ۸۶ - ۷۷۳۵ - ۶۲۲ - ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: فرهنگ عامه - ایران - تنکابن
موضوع	: Folklore - Iran - Tonekabon
موضوع	: آداب و رسوم و زندگی Social life and customs
رده‌بندی کنگره	: GR ۲۹۱
رده‌بندی دیوینی	: ۳۹۸ / ۰۹۵۵۲
شماره کتابخانه ملی	: ۸۷۶۹۳۸۸

فرهنگ عامه مردم تنکابن همراه با اضافات

جهانگیر (عباس) دانای علمی

ناشر: انتشارات آرون

چاپ اول: ۱۴۰۱

چاپ صدف: ۳۰ نسخه (سی نسخه)

۲۳۵ / ۰۰۰ تومان

نشانی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان وحید نظری

نرسیده به خیابان منیری جاوید، پلاک ۱۰۵، واحد ۳ تلفن: ۵۱ - ۶۶۹۶۲۸۵۰

ایمیل: Arvannashr@yahoo.com وبسایت: www.arvannashr.ir

۹۷۸-۶۲۲-۷۷۳۵-۸۶-۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

.....	سخن نویسنده	۹
.....	فصل اول: مختصری از جغرافیای تاریخی مازندران	۱
.....	جغرافیای شهرستان تنکابن	۳
.....	جمعیت شهرستان تنکابن	۵
.....	اقتصاد	۶
.....	مکان‌های تاریخی، دیدنی، زیارتی و گردشگری	۸
.....	۱. قله گردن یا قلا گردن	۸
.....	۲. حمام قدیمی به نام حمام امیراسد	۸
.....	۳. مسجد امیراسد در بالاشتوج	۱۰
.....	۴. بقعه امامزاده قاسم (پسر ابوالحسن المؤید بالله معروف به مشهدی سره) در دوهزار	۱۰
.....	۵. بقعه میرشمس‌الدین در دهکده ولی آباد	۱۲
.....	۶. امامزاده سیدقوام‌الدین در کبودکلایه	۱۲
.....	مکان‌ها، ساختمان‌ها و جایگاه اولیه پارک‌ها در بندر شهنسوار	۱۳
.....	اسکله بندر شهنسوار	۱۳
.....	گمرک و دیده‌بانی تنکابن	۱۳
.....	باغ سپهسالار تنکابنی	۱۴
.....	ساختمان حاج خلیلی	۱۷
.....	دیوار اداره چای تنکابن	۱۸
.....	شهرداری یا اداره نظمیه ساختمان شهرداری (شماره ثبت ۱۵۲۲)	۱۸
.....	دکان بادکوبه‌ای‌ها و تجارت روس‌ها	۱۸

فرمانداری و شهرداری	۴۹
ساخت مغازه‌های پنجاه و یک در	۴۹
پل چشمه کیله	۵۰
جاذبه‌های طبیعی و گردشگری تنکابن	۵۸
۱. جنگل	۵۹
۲. دریا	۵۹
۳. پارک‌های جنگلی	۵۹
۴. غارها	۵۹
۵. دریاچه‌ها	۶۰
۶. جاده‌های جنگلی	۶۰
۷. آبشارها	۶۰
۸. شکارگاه‌ها	۶۰
۹. آبگرم‌ها	۶۱
۱۰. آب‌های معدنی	۶۱
۱۱. چشمه‌ها	۶۲
۱۲. قله‌ها	۶۲
۱۳. چشم‌اندازهای طبیعی	۶۲
۱. دشت دریاسر	۶۲
۲. آبادی نوشای دوهزار	۶۲
۳. روستای جنگلی و بکر، لات سیاه مُشته در بخش نشتا	۶۲
۴. ارتفاعات جنوب روستای قلعه‌گردن	۶۲
۵. آبادی چشم‌نواز گرمایشته	۶۲
موزه‌ها	۶۳
۱. موزه تاریخ طبیعی	۶۳
۲. موزه حیات وحش	۶۳
۳. موزه مردم‌شناسی برسه	۶۳
۴. خانه موزه روستای سیاورز	۶۳
وجه تسمیه و مختصری از تاریخ تنکابن	۶۳
خرابی قلعه تنکا در زمان تیموریان	۶۳
نام تنکابن به اشکال گوناگون	۶۶
وجه تسمیه شهسوار	۷۰
مختصری از تاریخ تنکابن	۷۶

فصل دوم: اجرای چند مراسم آیینی فصل بهار در شهرستان تنکابن

قسمت اول: آداب قبل و بعد از عید	۷۹
الف: آداب قبل از عید	۷۹
۱. عاروس گلی یا غولی یا پیربایو (ârus-Golay -pir- bâ.bu)	۷۹
- شعر عاروس گلی	۸۰
- ضرب‌المثلی در مورد پیر بایو	۸۳

۲. رایجری (râbe-čeraý) یا راوچری (râve-čeraý) یا آهو چری
 - اجرای مراسم رایجری
 - آهو
 - آهوچران
 - کیسه و نماد آن در مراسم رایجری
 - شعر رایجری
 ۳. نوروز سلطان یا نوروز نوسال
 - نوروز و نوروز بزرگ در دوران باستان
 - شعر نوروز سلطان یا نوروز نوسال
 - نوروزخوانی در سه هزار، درجان، نشارود و چند مناطق تنکابن
 ۴. خرس آبونی (xars-âbu-ni)
 ۵. کل چهارشنبی
 - زمان مراسم چهارشنبه‌سوری و معنی آن
 ب: آداب شب عید
 ۱. عید شب وره (šab- va-r ə)
 - بره و نمادشناسی آن
 ۲. آداب روشن کردن شمع، هدیه
 - بازگشت به خانه
 ب: آداب عید و بعد از آن
 ۱. آداب صبح روز عید
 - باورداشت نسبت به نوراد در عید دیدنی، چند آداب دیگر
 - مادر مه دمجی (mâ-dar-mə-da-ma-ji)
 - برعکس نمودن کوزه نماد مرگ در تنکابن
 - غسل حلوا و دوشاب حلوا در سفره هفت‌سین
 - قرار دادن سبزه در روی سفره هفت‌سین
 - نهادن پرتقال یا نارنج روی سفره هفت‌سین و تحویل سال
 - باورداشت پولدار شدن از خر خاکی یا خر خدا در تحویل سال
 ۲. مراسم پنجک واز یا جشن آتش
 ۳. آداب سینزه بدر sinzə -bedar
 * بیرون رفتن از خانه
 * سنگ انداختن
 بازی‌های سیزده
 * بازی دخترها (نامزد نام) تاب بازی در سیزده بدر
 * بازی پسرها (دزدبازی)
 فصل دوم: قسمت دوم
 الف: از بز پوشلی تا ساخت ساز محلی گاگور
 - ساخت بز پوشلی
 ب: طرز ساخت ساز بادی گاگور (gâ- gowr)
 - عقیده مردم نسبت به گاگور

۱۳۵	صل سوم: آداب و باورداشت کشاورزی
۱۳۵	قسمت اول: آداب و رسوم برنج، همراه با انواع آن، اوزان، سطح و غیره
۱۴۱	انواع برنج، اوزان، قیمت در تنکابن
۱۴۱	الف: انواع برنج
۱۴۱	۱. برنج مولایی
۱۴۱	- برنج سالاری
۱۴۱	- تارم شکن (târom-šekan)
۱۴۱	- پاچه مولایی (pâčə- mulâei)
۱۴۱	- برنج دیلمانی یا غربی (qa -ri - bay)
۱۴۱	- موسی تارم (mosâye- târom)
۱۴۱	- دم سیاه (dom-siyâh)
۱۴۱	۲. صدی
۱۴۱	- گرم تارم (gar - me - tâ-rom)
۱۴۱	- سرد تارم
۱۴۲	- لوتارم (lu- tâ-rom)
۱۴۲	- صدی (sad - ri)
۱۴۲	- سفید صدی
۱۴۲	- لزرجانی (lazar- jâni)
۱۴۲	۳. چمپا (čam - pâ)
۱۴۲	- عنبربو (anbar-bu) - امبربو (ambar- bu) یا آمباربو (âmbâr- bu)
۱۴۲	- مرادخانی (morâd - xâ -ni)
۱۴۲	- شاه رازی (šâh -râzi) یا شاریزی (šâ -rizi) یا شاروزی (šâ- ruzi)
۱۴۳	- محمدی یا شصتی (šas-taki) یا شصتی (šas-ti)
۱۴۳	- هراتی (ha-râti)
۱۴۳	- آپکیله (âb-kilə)
۱۴۳	- کوله وینی (kulə-vini)
۱۴۳	- قشنگی (qa-šân- gay)
۱۴۳	- شعل (še-ak) یا شاهک (šâ -hak)
۱۴۴	- معرفی (mare-fay) یا ماری (mâre- fay)
۱۴۴	- سفیدرود
۱۴۴	- برنج خزر
۱۴۴	متراز، اوزان، قیمت
۱۴۴	واحد سطح زمین
۱۴۴	۱. جریب گاوداری یا کارگری
۱۴۵	۲. جریب طنابی (محلی)
۱۴۵	۳. دهو
۱۴۵	اوزان برنج در تنکابن
۱۴۶	واحد های جنبی
۱۴۶	قیمت برنج در تنکابن (از سال ۱۲۷۵ تا ۱۳۲۳)

۱۴۸	ب: برنج و آداب کاشت آن در تنکابن
۱۴۸	۱. گو دار خوس (gow- dâr-xus) یا گاو دار خوس (gav-dâr- xus)
۱۴۸	۲. ساعت کشت
۱۴۸	۳. توم و توم جار
۱۴۹	۴. مراسم خرده‌تابی یا آفتاب‌خواهی و بند آوردن باران
۱۵۰	شعر خروده‌تابی (xurdə -tâ bey) یا خرده‌تبی (xordə -tabey)
۱۵۴	چند اعتقاد دیگر برای قطع باریدن باران
۱۵۴	چند چیستان درباره آفتاب
۱۵۵	۵. مراسم باران‌خواهی
۱۵۶	- خواب و باران
۱۵۶	۶. توم سفید
۱۵۶	۷. توم سری
۱۵۷	۸. کار سری (kâr- sari)
۱۵۷	۹. ورزا زن شوش (var-zâ-zan-šus)
۱۵۷	۱۰. گیشا بجار
۱۵۸	۱۱. رویدن برنج، پاک سر، یک سر دو خوشه
۱۶۰	۱۲. سرمشته (sar-moš-tə)
۱۶۱	۱۳. بستن برنج به وسیله کرد پیچ (kar -dapič) وریس و
۱۶۱	۱۴. طرز نهادن کرها در هنگام باریدن باران
۱۶۲	۱۵. رشته (reštə)
۱۶۲	۱۶. کار و مُزد خَرَمَن شر (xar-man -sar)
۱۶۵	ب: شیوه حفاظت از کشتزار در برابر حیوانات
۱۶۵	۱. استفاده از حلب یا قوطی
۱۶۶	۲. استفاده از مار
۱۶۶	۳. استفاده از پر یا پرنده
۱۶۶	۴. قلاب‌سنگ یا فلاسنگ (qelâ- seng)
۱۶۶	۵. آبدنگ
۱۶۶	۶. آتشبار یا تَش توپ (taš- tup)
۱۶۷	۷. تشدار (taš- dâr)
۱۶۷	۸. باروت
۱۶۷	۹. خندق
۱۶۷	۱۰. شکارچی
۱۶۷	۱۱. تشت
۱۶۸	۱۲. چراغ مخصوص یا دست چراغ
۱۶۸	۱۳. لمبور چراغ
۱۶۹	۱۴. نیپیر (napir)
۱۷۰	۱۵. گُرنی (kar-nay)
۱۷۰	۱۶. روش چوب شمشاد
۱۷۰	۱۷. دو کله (du- kalə)

۱۷۱	۱۸. نوار
۱۷۲	ت: مالیات و صادرات برنج در تنکابن
۱۷۲	۱. مالیات
۱۷۴	- مالیات آبدنگ
۱۷۸	۲. صادرات
۱۷۸	- شرح مختصری از چگونگی تحویل برنج تنکابن به شوروی
۱۸۰	ت: حکایت، ضرب‌المثل، اشعار و در رابطه با برنج
۱۸۰	۱. حکایت
۱۸۰	- روایتی از گیل نیمکا و گالش نیمکا
۱۸۱	- حکایت روستایی و شهری
۱۸۲	۲. ضرب‌المثل
۱۸۶	۳. ترانه‌های روستایی در هنگام کاشت، داشت و برداشت
۱۸۶	- کار، ترانه و زندگی
۱۹۰	- نام برنج در اشعار روستایی
۱۹۲	- اشعار متفرقه
۱۹۹	- شعر قدیمی اشکانی در تنکابن
۲۰۳	قسمت دوم: باورداشت‌هایی از سیر و بیاز همراه با چند مثل و چیستان در مورد صیفی
۲۰۳	۱. سیر
۲۰۴	۲. سیر و زن دوکل‌زا
۲۰۴	۳. پیاز
۲۰۵	چند عقیده دیگر در رابطه با کاشتنی‌ها
۲۰۵	۱. عقیده در مورد سیب‌زمینی
۲۰۵	۲. عقیده در مورد مکایج (mekâ- bij) یا بلال
۲۰۵	چند چیستان و مثل و شعر درباره سبزی و صیفی‌جات و
۲۰۶	♦ چیستان
۲۰۶	♦ چیستان درباره میوه
۲۰۷	♦ شعر درباره تره
۲۰۷	♦ شعر درباره باقلا
۲۰۹	فصل چهارم: باورداشتی از تخم مرغ و مرغ و خروس در تنکابن
۲۰۹	تخم مرغ
۲۱۱	الف: آداب تخم مرغ یا مرغانه
۲۱۱	۱. نماد تخم مرغ
۲۱۲	۲. برکت مرغانه
۲۱۲	۳. احترام به اولین تخم مرغ
۲۱۲	۴. تخم دو زردینه
۲۱۳	۵. تخم مرغ و امانتداری و قیامت
۲۱۳	۶. تخم مرغ در زیر مرغ برای آوردن جوجه
۲۱۴	ب: تخم مرغ و دعای مخصوص

سخن نویسنده

کتاب فرهنگ عامه مردم تنکابن که حاصل چندین سال تحقیقات میدانی و کتابخانه‌ای می‌باشد از دوباره تجدید چاپ گردید، در چاپ اول به‌خاطر این‌که سریع‌تر به نمایشگاه برسد، بعضی از موضوعات آن حذف اما؛ در چاپ مجدد مطالب حذف شده قبلی اضافه گردید، هم‌چنین قسمت‌هایی از تحقیقات و پژوهش‌هایی که در گذشته انجام داده بودم و در کتاب‌ها یا فصل‌نامه‌ها و ماهنامه‌ها به چاپ رسیده بود و به فرهنگ عامه ربط داشت، به‌طور اختصار افزوده شد. در چاپ اول مناطقی هم‌چون عباس‌آباد، مثل قو (سلیمان‌شهر) و... که جزء شهرستان تنکابن محسوب می‌شدند، از لحاظ جمعیت و بعضی موارد دیگر از این مناطق مطالبی در چاپ اول بود؛ اما بعد از جدا شدن مکان‌های فوق از شهرستان تنکابن، مطالب مربوط به این شهرها نیز حذف گردید و آمار جدیدی از لحاظ جمعیت یا مساحت در مورد شهرستان تنکابن از نو ارائه شد.

در این تحقیق، روستاییان کشاورز، چوپانان (گالش‌ها) و دیگر کسانی که عاشق این مرز و بوم بودند و هستند، نهایت همکاری را با نگارنده داشتند. در رابطه با قصه‌ها هم سعی شد که حتی‌المقدور آن را به زبان ساده، آنچه که راوی تعریف کرده بود بنویسم. با توجه به این‌که (نگارنده) با تجربیات گذشته‌ای که داشتم بر این باورم که اگر ویرایشی بر قصه‌ها انجام می‌گرفت از لطافت آن کاسته می‌شد، اگرچه نحوه قصه‌گویی زنان یا مردان قصه‌گو، چنان جذاب بود که هیچ‌گاه نگارش آن نمی‌تواند حال و هوای قصه‌های بازگوکننده را به درستی نشان دهد. در مورد چگونگی ارتباط و ثبت خاطرات از مردم در فصل دوازدهم (طنز روستایی) و دیگر فصول برحسب موضوع توضیحاتی داده شد.